

Jan Stuch
Stargard

Stargardia
Tom III, 2003

Rozwój demograficzny Stargardu w latach 1846 – 1870

W drugim tomie rocznika „Stargardia” znalazło się opracowanie dotyczące rozwoju demograficznego Stargardu w latach 1815 – 1846. Poniższy tekst jest jego kontynuacją obejmującą okres wyznaczony dwiema datami: 1846 r. – rozpoczęcie budowy linii kolejowej oraz 1870 r. – wojna prusko – francuska wieńcząca proces zjednoczenia Niemiec.

Niekiedy dla lepszego zobrazowania procesu rozwoju demograficznego posłużę się danymi statystycznymi z wcześniejszego okresu.

DYNAMIKA ROZWOJU LUDNOŚCI STARGARDU W LATACH 1846 – 1870

Lata 1846 – 1870 charakteryzowały się – jak to wynika z tabeli 1 – stopniowym przyrostem liczby mieszkańców pomimo niewielkiego zmniejszenia się liczby ludności w okresie 1846 – 1849.

TABELA 1

Dynamika rozwoju ludności Stargardu w latach 1846 – 1867 (1817 = 100)¹

Rok	Liczba mieszkańców	Indeks wzrostu
1846	12145	149
1849	11957	147
1852	12473	153
1855	12749	156
1858	13769	169
1861	14168	174
1864	15408	189
1867	16867	207

¹ Liczba mieszkańców w 1817 roku – 8156

Źródło: AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 995, 996, 997 (Statistische Tabelle für das Jahr 1846, 1849, 1852, 1855, 1858, 1861; Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dez. 1864; Bevölkerungs – Tabelle pro 1867).

Wspomniany spadek zaludnienia – w wysokości 188 osób – spowodowany był

odpływem części robotników z miasta po zakończeniu robót kolejowych w okolicach Stargardu. Świadczą o tym dane statystyczne, z których wynika, iż największe straty ludność miasta poniosła wśród mężczyzn w wieku 15 – 60 lat (291 osób)¹. W pozostałych grupach wieku (u obu płci) zwiększyła się liczba ludności, lub też nieznacznie spadła (jak w przypadku kobiet w wieku 15 – 60 lat – o 12 niewiast mniej)².

Wzrost liczby mieszkańców – chociaż stopniowy – nie był jednak równomierny. Do roku 1855 dynamika tego procesu była niewielka – zaledwie 5 % wzrostu w porównaniu z rokiem 1846. W ciągu trzech następnych lat – do 1858 roku – nastąpił przyrost ludności o 8 % w odniesieniu do roku 1855. Kolejny znaczny wzrost liczby mieszkańców miał miejsce po roku 1861. W ciągu 6 lat – do 1867 roku – Stargard zwiększył zaludnienie o 19 %.

Przez 21 lat (1846 – 1867) w Stargardzie przybyło 4722 nowych mieszkańców (wzrost o 38,9 %). Średni roczny przyrost ludności wynosił zatem 225 osób.

Po 50 latach (1817 – 1867) ludność Stargardu podwoiła się. Nie było to szczególnie osiągnięcie, bowiem w tym samym czasie liczba mieszkańców Słupska wzrosła prawie trzykrotnie (podwojenie nastąpiło w 1852 roku). Natomiast zaludnienie Kołobrzegu powiększyło się w latach 1817 – 1861 o 93,5 %³. A przecież Stargard w całym tym okresie przewyższał liczebnością oba te miasta.

Większym przyrostem liczby ludności odznaczał się natomiast Stargard w porównaniu z wiejskimi posiadłościami tego miasta. Spośród 14 wsi stargardzkich, leżących w powiecie szadzki i nowogardzkim, jedynie Grzędzice osiągnęły w ciągu 49 lat (1822 – 1871) wzrost liczby mieszkańców w wysokości 89 %. Pięć wsi uzyskało w tym okresie przyrost ludności mieszczący się w granicach 40 – 50 % (Bolechowo – 48 %, Stawno – 47 %, Kłępino – 43 %, Strachocin – 42%, Kunowo – 41 %). Najmniej mieszkańców przybyło w tym czasie w Lubowie (16 osób – 11 % przyrostu), w Kicku (40 osób – 13 %) i w Smogolicach (26 osób – 16 %)⁴.

¹ W roku 1846 było 3550 mężczyzn, zaś w roku 1849 – 3259 mężczyzn w wieku 15 – 60 lat. AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 995 (Statistische Tabelle für das Jahr 1846, 1849).

² W roku 1846 było 4029 kobiet, zaś w roku 1849 – 4017 kobiet w wieku 15 – 60 lat. AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 995 (Statistische Tabelle für das Jahr 1846, 1849).

³ Obliczenia własne na podstawie J. Lindmajera, *W epoce kapitalistycznej industrializacji (1807 – 1918)*, w: *Historia Słupska*, pod red. S. Gierszewskiego, Poznań 1981, s. 266; K. Piotrowski, *Gospodarcza stagnacja miasta (1807 – 1850)*, w: *Dzieje Kołobrzegu (X – XX wieku)*, pod red. H. Lesińskiego, Poznań 1965, s. 114; K. Piotrowski, *Kołobrzeg w dobie rozwoju stosunków kapitalistycznych (1850 – 1918)*, w: *Dzieje Kołobrzegu*, s. 128.

⁴ E. Włodarczyk, *Posiadłości wiejskie Stargardu w latach 1815 – 1870*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 1988, z. 1-2, s. 208 – 209.

STRUKTURA LUDNOŚCI STARGARDU WEDŁUG PŁCI I WIEKU W LATACH 1846 – 1870

Zakończenie prac przy budowie linii kolejowej ze Stargardu do Szczecina w 1846 roku i związany z tym odpływ części robotników z miasta nad Iną przyczyniły się do powiększenia przewagi kobiet nad mężczyznami do 14 %.

TABELA 2
Struktura ludności Stargardu według płci w latach 1846 – 1867

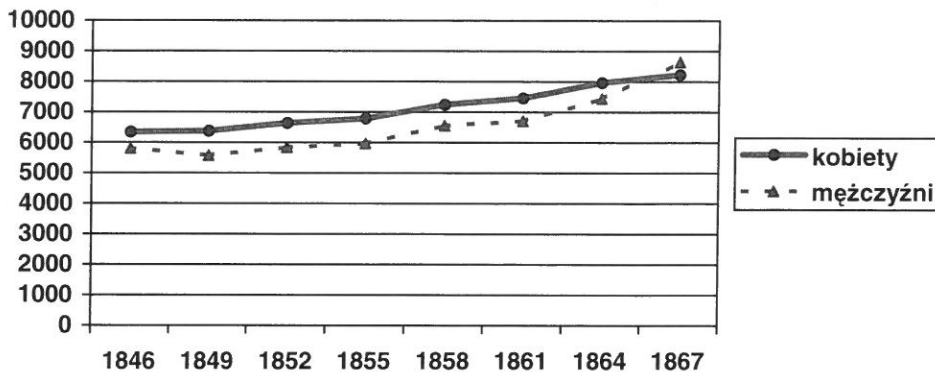
Rok	Ludność według płci		Liczba kobiet na 100 mężczyzn
	mężczyźni	kobiety	
1846	5806	6337	109
1849	5577	6380	114
1852	5835	6638	114
1855	5962	6787	114
1858	6562	7247	110
1861	6704	7464	111
1864	7435	7973	107
1867	8638	8229	95

Źródło: AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 995, 996, 997 (Statistische Tabelle für das Jahr 1846, 1849, 1852, 1855, 1858, 1861; Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dez. 1864; Bevölkerungs – Tabelle pro 1867).

Nadwyżka niewiast na tym samym poziomie utrzymywała się – jak wynika z tabeli 2 – aż do roku 1855. Po 3 latach – w 1858 roku – wskaźnik feminizacji spadł do 110, a po kolejnych trzech latach – w 1861 roku – nieznacznie wzrósł do 111. Po roku 1861 zauważalny jest znacznie wyższy przyrost liczby mężczyzn niż niewiast, czego skutkiem był szybko postępujący spadek odsetka kobiet. W roku 1867 na 100 mężczyzn przypadło jedynie 95 białogłów. Proces kształtowania się proporcji między obu płciami dobrze widoczny jest na wykresie 1.

WYKRES 1

Dynamika rozwoju ludności Stargardu według podziału na płeć w latach 1846 – 1867

Trudno wytłumaczyć dlaczego doszło do radykalnego zmniejszenia się odsetka kobiet. Zapewne związane było to z napływem ludności wiejskiej do Stargardu („Landflucht”), w którym to procesie brała przeważnie udział ludność męska w średnim wieku⁵. Liczba niewiast wzrosła w latach 1861 – 1867 – zgodnie z danymi w tabeli 2 – tylko o 10 %, gdy w tym samym czasie nastąpił 29 % przyrost liczby osób płci męskiej.

Z pruskich tabel statystycznych wynika, iż w latach 1861 – 1867 największy procentowy przyrost (37,4 %) osiągnęli mężczyźni w wieku 15 – 60 lat. W tym samym okresie przybyło zaledwie 7 % kobiet tej samej grupy wiekowej⁶.

Dane te potwierdzają w pewnym stopniu wspomnianą już wcześniej tezę o pojawieniu się w Stargardzie mężczyzn w średnim wieku pochodzących ze wsi. Średnia liczba kobiet przypadających na 100 mężczyzn dla okresu 1846 – 1867 wynosiła 109.

Niewielkim zmianom uległ procentowy udział poszczególnych grup wieku w ogólnej liczbie mieszkańców Stargardu (tabela 3).

⁵ B. Drewniak, *Emigracja z Pomorza Zachodniego 1816 – 1914*, Poznań 1966, s. 15, 54.

⁶ AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 996, 997 (Statistische Tabelle für das Jahr 1861; Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dez. 1864; Bevölkerungs – Tabelle pro 1867).

TABELA 3

Struktura ludności Stargardu według grup wieku w latach 1846 – 1867

Rok	Ogółem ludności	Liczba ludności wg grup wieku			Ludność wg grup wieku w %		
		0 - 14	15 - 60	pow. 60	0 - 14	15 - 60	pow. 60
1846	12145	3764	7579	800	31,0	62,4	6,6
1849	11957	3876	7276	805	32,4	60,9	6,7
1852	12473	4030	7584	859	32,3	60,8	6,9
1855	12749	4083	7805	861	32,0	61,2	6,8
1858	13769	4394	8480	935	31,8	61,4	6,8
1861	14168	4614	8614	940	32,6	60,8	6,6
1864	15408	4902	9380	1126	31,8	60,9	7,3
1867	16867	5418	10411	1038	32,1	61,7	6,2

Źródło: AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 995, 996, 997 (Statistische Tabelle für das Jahr 1846, 1849, 1852, 1855, 1858, 1861; Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dez. 1864; Bevölkerungs – Tabelle pro 1867).

W latach 1846 – 1867 średni odsetek dzieci poniżej 14 lat wynosił około 32 %, ludności w wieku 15 – 60 lat 61 – 62 %. Mieszkańcy, którzy przekroczyli 60 rok życia stanowili 6 – 7 % całej populacji Stargardu.

W omawianym okresie ludność powyżej 60 lat nie osiągnęła nigdy 8 % ogółu mieszkańców, toteż zgodnie ze skalą starości demograficznej Edwarda Rosseta społeczeństwo Stargardu zaliczało się do grupy tzw. młodości demograficznej⁷.

DYNAMIKA ROZWOJU LUDNOŚCI W POSZCZEGÓLNYCH OKRĘGACH STARGARDU W LATACH 1846 – 1870

Brak danych źródłowych w pruskich tablicach statystycznych dotyczących liczby ludności w okręgach miejskich Stargardu spowodował, iż przy pisaniu tej części pracy posłużyłem się informacjami zawartymi w opracowaniu Heinricha Berghausa⁸. Dane statystyczne zamieszczone przez niego są wiarygodne, bowiem w wielu partiach jego książki widać, że autor opierał się na pruskich spisach statystycznych.

⁷ E. Rosset, *Proces starzenia się ludności*, Warszawa 1959, s. 72.

⁸ H. Berghaus, *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen*, Th. II, Bd. IV, Anklam-Stargard 1868, s. 335.

TABELA 4

Dynamika rozwoju ludności w poszczególnych okręgach w latach 1855 – 1864

Rok Okręg	1855		1858		1861		1864	
	Liczba miesz.	Indeks wzrostu	Liczba miesz.	Indeks wzrostu	Liczba miesz.	Indeks wzrostu	Liczba miesz.	Indeks wzrostu
Ihna	983	100	1043	106	1028	104,5	1099	112
Johann	987	100	936	95	990	100,3	1040	105
Marien	1243	100	1317	106	1412	113,5	1424	114,5
Markt	814	100	815	100,1	801	98	843	103,5
Movius	839	100	872	104	866	103	946	113
Peter Gröning	964	100	975	101	995	103	1081	112
Pyritzer	748	100	827	110,5	783	104	829	111
Regierung	1096	100	1141	104	1102	100,5	1224	111
Wall	1016	100	1199	118	1218	120	1461	144
Friedrich Wilhelm	984	100	1129	115	1158	117	1282	130
Jobst	916	100	1083	118	1232	134	1428	156
Louisen	1185	100	1204	102	1298	109,5	1437	121
Werder	1064	100	1228	115	1285	121	1314	123,5

Źródło: H. Berghaus, *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen*, Th. II, Bd. IV, Anklam-Stargard 1868, s. 335.

W zestawieniu – zaprezentowanym w tabeli 4 – widoczny jest przede wszystkim dynamiczny rozwój demograficzny okręgów miejskich położonych poza murami Stargardu. Dominującym w tym względzie był okręg Jobst, którego ludność w ciągu 9 lat (1855 – 1864) powiększyła się o 512 osób (56 % wzrostu). Warto nadmienić, iż w stosunku do roku 1823 (429 osób⁹) liczba mieszkańców tego przedmieścia wzrosła w roku 1864 aż o 999 osób (233 %).

Duży wpływ na wzrost zaludnienia w tym okręgu miało istnienie na jego terenie linii kolejowej, dzięki której Stargard stał się ważnym węzłem komunikacyjnym.

Drugim okręgiem – przedmieściem, który osiągnął wysoki – 130 % - przyrost ludności w latach 1823 – 1864, był Louisen – Bezirk¹⁰ (obecnie Przedmieście Barnimowskie i Zarzecze).

Dwa pozostałe przedmieścia, Werder i Friedrich Wilhelm, uzyskały w tym czasie wzrost zaludnienia porównywalny z okręgami leżącymi wewnątrz obwarowań miejskich – odpowiednio 160 i 174 %. Najmniejszym przyrostem liczby mieszkańców – zaledwie 29 % - w ciągu 41 lat charakteryzował się Peter Gröning - Bezirk¹¹.

Warto zwrócić uwagę na okręg Wall, który przez 9 lat (1855 – 1864) – wskutek przyspieszonego rozwoju demograficznego – przeistoczył się ze średnio zaludnionego w okręg z największą liczbą mieszkańców. Osiągnął to dzięki przyrostowi ludności

⁹ AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 992 (Bevölkerungs – Liste der Stadt Stargard pro 1823).

¹⁰ W 1823 r. – 625. AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 992 (Bevölkerungs – Liste der Stadt Stargard pro 1823).

¹¹ Dane liczbowe dla roku 1823 podane za J. Stuch, *Rozwój demograficzny Stargardu w latach 1815 – 1846*, „Stargardia”, t. II, 2002, s. 144.

wynoszącemu w 1864 roku – w porównaniu z rokiem 1855 – niecałe 44 %. Ten fakt stawia Wall – Bezirk na drugim miejscu pod względem wielkości przyrostu w latach 1855 – 1864, tuż po okręgu Jobst, który w tym samym czasie powiększył zaludnienie o 56 %.

Uwagę zwraca również okręg Markt, w którym po 9 latach (1855 – 1864) przybyło jedynie 29 mieszkańców (3,6 % przyrostu). Jednocześnie Markt – Bezirk wyróżniał się – wraz z okręgami Pyritzer i Movius – najmniejszą liczbą mieszkańców w badanym okresie. W 1864 roku właśnie te trzy okręgi były jedynymi, w których zaludnienie nie przekroczyło 1000 osób.

Zjawisko wolniejszego wzrostu – a często nawet spadku – liczby ludności w centrum miasta związane było z zasadniczymi zmianami charakteru tej części miasta w II połowie XIX w. Mamy tutaj do czynienia ze zjawiskiem decentralizacji ludnościowej czyli wyludniania się śródmieścia. W wyniku rozbudowy centrum miejskiego (budowa ciągów handlowych, domów towarowych, banków) zamożni mieszczańscy – zajmujący dotychczas budynki będące jednocześnie ich sklepami i magazynami – zmieniali miejsce zamieszkania i przenosili się z centrum do innych dzielnic. Ich siedziby zajmowała natomiast ludność uboższa. Tego typu procesy widoczne były w wielu miastach, między innymi w Szczecinie, Gdańsku¹².

Wspomniany wcześniej Wall – Bezirk wyprzedził w 1864 roku pod względem liczby ludności między innymi okręg Marien, który dotychczas niepodzielnie zajmował pierwszą lokatę.

Fakt dużego zaludnienia w niewielkim okręgu, jakim był Marien – Bezirk, wskazuje na to, iż jego zabudowę stanowiły głównie kilkupiętrowe budynki mieszczące większą liczbę mieszkańców.

Ciekawostką jest informacja o najstarszej osobie mieszkającej w Stargardzie. Według Berghausa była to kobieta urodzona w 1763 roku, a zatem w 1864 roku (z tego roku pochodzi owa informacja) miała ona 101 lat¹³. Źródła archiwalne poszerzają nam te wiadomości podając miejsce zamieszkania sędziwej niewiasty – okręg Pyritzer¹⁴.

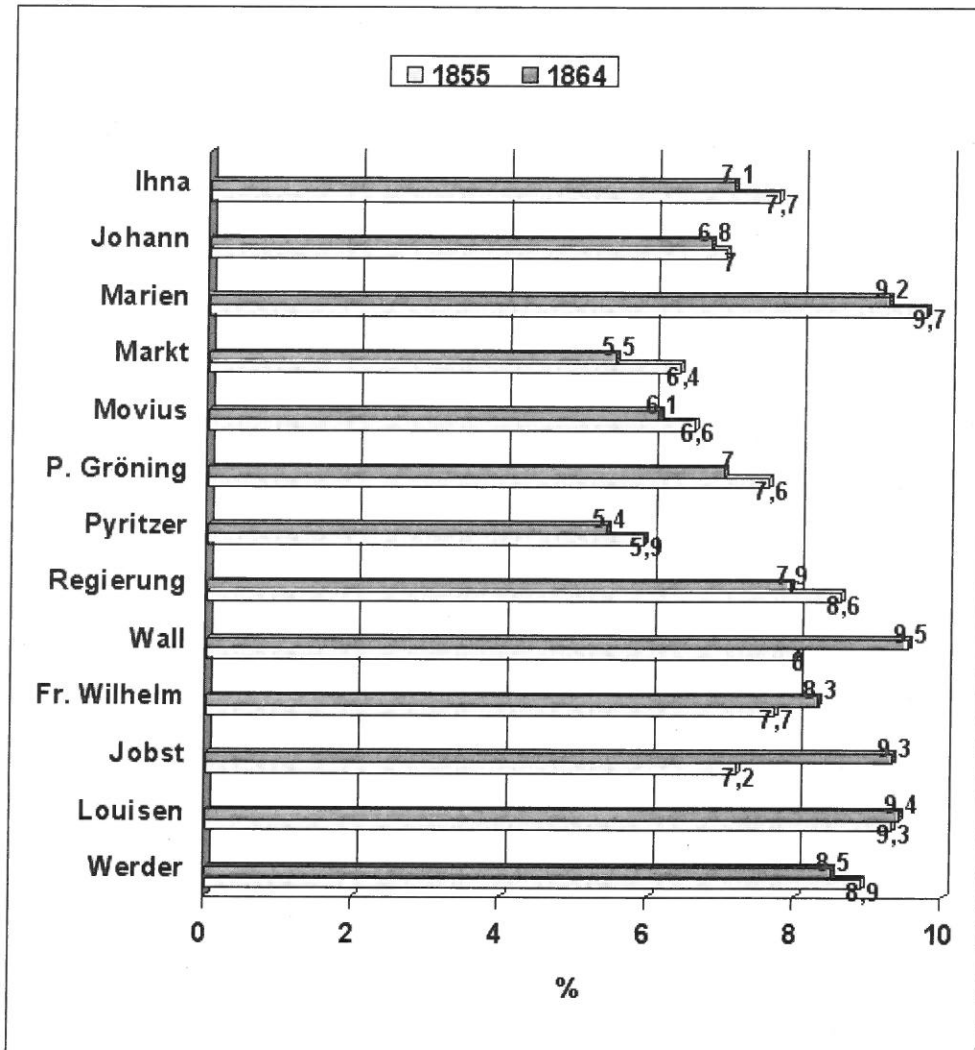
Wszystkie dane statystyczne dotyczące rozwoju demograficznego Stargardu wskazują na to, iż po roku 1864 uległy przyspieszeniu procesy demograficzne przebiegające w mieście. Skutkiem tego był znaczny wzrost ludności w skali całego Stargardu, jak i jego poszczególnych okręgów, głównie przedmieść.

¹² E. Włodarczyk, *Miasto dziewiętnastowieczne jako przedmiot zainteresowań badawczych historyków – kierunki badań*, „Roczniki Dziejów Gospodarczych i Społecznych”, t. LIII – LV za lata 1992 – 1995, s. 67; E. Włodarczyk, *Wielkomijski rozwój Szczecina w latach 1871 – 1918*, w: *Dzieje Szczecina (1806 – 1945)*, pod red. B. Wachowiaka, t. III, Szczecin 1994, s. 324, 328.

¹³ H. Berghaus, op. cit., s. 21, 338.

¹⁴ AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 996 (Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dezember 1864).

WYKRES 2
 Procentowy udział ludności poszczególnych okręgów
 w ogólnej liczbie mieszkańców Stargardu w roku 1855 i 1864

STRUKTURA LUDNOŚCI STARGARDU WEDŁUG WYZNANIA W LATACH 1846 – 1870

Podobnie jak w poprzednim okresie, tak i w latach 1846 – 1870 dominującą grupą wyznaniową – jak wynika z zamieszczonej poniżej tabeli 5 – byli ewangelicy. Stanowili oni średnio 95 % część społeczeństwa Stargardu. Jedynie w latach 1852 i 1867 ich udział procentowy był nieznacznie niższy od średniej i osiągnął 94,8 %.

TABELA 5

Struktura ludności Stargardu według wyznania w latach 1846 – 1867

Rok	Liczba mieszkańców	Ewangelicy	%	Rzymsko - katolicy	%	Izraelici	%
1846	12145	11593	95,5	221	1,8	330	2,7
1849	11957	11389	95,2	203	1,7	365	3,1
1852	12473	11819	94,8	276	2,2	378	3,0
1855	12749	12166	95,4	203	1,6	380	3,0
1858	13769	13097	95,1	275	2,0	397	2,9
1861	14168	13458	95,0	267	1,9	436	3,1
1864	15408	14626	95,0	293	1,9	479	3,1
1867	16867	15989	94,8	328	2,0	428	2,5

Źródło: AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 995, 996, 997 (Statistische Tabelle für das Jahr 1846, 1849, 1852, 1855, 1858, 1861; Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dezember 1864; Bevölkerungs – Tabelle pro 1867).

Drugą – pod względem liczebności – gminą wyznaniową byli Żydzi liczący przeciętnie 3 % ogółu stargardzian. Godnym uwagi jest – zaistniały w ciągu 3 lat (1864 – 1867) – spadek zarówno procentowego udziału ludności żydowskiej (o 0,6 %), jak i liczby całkowitej mieszkańców wyznających religię mojżeszową (o 51 osób – 10,6 %).

Trzecią lokatę zajmowali wyznawcy religii rzymskokatolickiej, którzy stanowili blisko 2 % grupę ludności Stargardu. Duże wahania w liczbie osób tej grupy wyznaniowej nastąpiły w latach 1849 – 1858. W odstępach trzyletnich liczba katolików na przemian zwiększała się i zmniejszała o tę samą ilość osób – 73 (tylko w latach 1855 – 1858 – 72 osoby). Trudno doszukać się jednoznacznych przyczyn owych skoków w liczbie katolików.

Źródła wspominają również o wyznawcach innych religii. W latach 1861 – 1864 żyło w Stargardzie 7 niemieckich katolików, których liczba w roku 1867 zmniejszyła się do 3 osób. Po trzech latach (1864 – 1867) z 2 grekokatolików pozostał 1, natomiast ilość wyznawców nieokreślonej religii powiększyła się z 3 do 5 osób. W roku 1867 – oprócz wyżej wymienionych – spotykamy jeszcze 2 baptyistów, 18 luteran i 93

dysydentów¹⁵.

Dla zbadania kwestii zaludnienia okręgów miejskich przez wyznawców poszczególnych religii dysponujemy jedynie danymi dla roku 1864 (tabela 6).

Wynika z nich, iż ulubionymi przez ewangelików miejscami zamieszkania były przedmieścia Stargardu (zwłaszcza okręgi Louisen i Jobst), a spośród okręgów leżących wewnątrz –murów miejskich – Wall i Marien.

Ludność żydowska osiedlała się najchętniej w okręgach położonych w centrum Stargardu – Markt (101 osób, czyli 12 % ludności), Wall i Regierung. Żaden z Żydów nie zdecydował się zamieszkać w trzech – spośród czterech – okręgach położonych za murami miasta. Tylko 1 wyznawca religii mojżeszowej jako miejsce zamieszkania wybrał Peter Gröning – Bezirk.

W tym ostatnim okręgu żyło natomiast najwięcej wyznawców religii rzymskokatolickiej – 44 osoby. Niewiele ustępował Wall – Bezirk z 39 katolikami. Z czterech okręgów – przedmieść ludność katolicka najchętniej wybierała Jobst – Bezirk (w latach 1815 – 1846 zamieszkały wyłącznie przez ewangelików¹⁶), najrzadziej zaś okręg Friedrich Wilhelm.

Spośród innych wyznań 2 grekokatolików mieszkało w okręgu Regierung; 5 niemieckich katolików w okręgu Werder, zaś ich 2 współwyznawców wybrało Jobst – Bezirk. Trzech wyznawców nieokreślonej religii żyło w okręgu Markt.

Warto zwrócić uwagę na okręg Wall, który wyróżniał się dosyć dużą liczbą wyznawców trzech najważniejszych w Stargardzie religii.

TABELA 6
Ludność według wyznania w okręgach w roku 1864

wyznanie	ewangelickie	rz. – katol.	mojżeszowe	grekokatol.	niem. – katol.	inne
okręg						
Ihna	1033	28	38	-	-	-
Johann	981	18	41	-	-	-
Marien	1338	21	65	-	-	-
Markt	723	16	101	-	-	3
Movius	97	15	34	-	-	-
P. Gröning	1036	44	1	-	-	-
Pyritzter	781	23	25	-	-	-
Regierung	1125	19	78	2	-	-
Wall	1341	39	81	-	-	-
F. Wilhelm	1276	6	-	-	-	-
Jobst	1396	30	-	-	2	-
Louisen	1422	15	-	-	-	-
Werder	1277	17	15	-	5	-

Źródło: AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 996 (Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dezember 1864).

¹⁵ AP Szczecin, Akta miasta Stargard, nr 996, 997 (Statistische Tabelle für das Jahr 1861; Bevölkerungs – Tabelle vom 3 Dezember 1864; Bevölkerungs – Tabelle pro 1867).

¹⁶ Zob. J. Stuch, *Rozwój demograficzny Stargardu w latach 1815 – 1846*, „Stargardia”, op.cit., s. 150.

PORÓWNANIE OBU OKRESÓW: 1815 – 1846 I 1846 – 1870

Rozwój demograficzny Stargardu w obu omawianych okresach różnił się między sobą. Wspólną cechą był jedynie systematyczny wzrost ludności w latach 1815 – 1870. Jednak dynamizm tego wzrostu był nierównomierny. Pierwszy okres (1815 – 1846) charakteryzował się wolniejszym przyrostem liczby mieszkańców, natomiast w drugim okresie (1846 – 1870) procesy demograficzne przebiegały znacznie szybciej.

Różnicę między obu okresami najlepiej widać na przykładzie średniej liczby osób, o którą powiększała się ludność Stargardu. Zgodnie z danymi¹⁷ w ciągu 29 lat (1817 – 1846) przybyło w sumie 3989 mieszkańców, co dało średni roczny przyrost w wysokości 138 osób. Przez następnych 21 lat (1846 – 1867) miasto zwiększyło zaludnienie o 4722 osoby. Rocznie pojawiało się zatem 225 nowych mieszkańców.

Na przyspieszenie rozwoju demograficznego Stargardu w latach 1846 – 1870 niewątpliwie wpływ miało wybudowanie w połowie XIX wieku linii kolejowej i związany z tym faktem wzrost znaczenia miasta, które z czasem stało się ważnym węzłem komunikacyjnym.

Duże różnice widoczne są również w proporcji między obu płciami. W pierwszym okresie (1815 – 1846) kobiety uzyskały nad mężczyznami dużą przewagę, sięgającą nawet do 52 % w 1825 roku¹⁸. Średni wskaźnik feminizacji dla tego okresu wynosił 117. W latach 1846 – 1870 zauważyć można spadek liczby niewiast przypadających na 100 mężczyzn. Specyficznym dla tego okresu jest rok 1867, kiedy białogłów było mniej niż mężczyzn. Średni wskaźnik feminizacji dla tych lat obniżył się do 109.

Niewielkie zmiany zaszły w dynamice przyrostu ludności w poszczególnych okręgach Stargardu. Zarówno w pierwszym, jak i w drugim okresie przodującymi pod względem procentowego wzrostu zaludnienia były przedmieścia miasta nad Iną, zwłaszcza okręgi Jobst i Louisen. Natomiast najmniejszy przyrost odsetka ludności posiadał w latach 1815 – 1870 Peter Gröning – Bezirk. W okręgu Wall, który w pierwszym okresie uzyskał niewielki przyrost, po roku 1846 nastąpiło przyspieszenie procesów demograficznych. W odwrotnym stosunku procesy te przebiegały w okręgu Markt.

Podobnie jak w pierwszym, tak i w drugim okresie największą liczbą mieszkańców wyróżniał się Marien – Bezirk, który dopiero w roku 1864 został wyprzedzony przez okręgi o dużym przyroście liczby ludności – Wall, Louisen i Jobst. Również najmniejsze zaludnienie w obu okresach posiadały te same okręgi – Markt, Movius i Pyritzer.

Niewielkim zmianom uległ procentowy udział poszczególnych grup wyznaniowych w ogólnej liczbie mieszkańców. W obu okresach ewangelicy stanowili 95 – 96 % całego społeczeństwa Stargardu. W latach 1846 – 1870 podniósł się – w porównaniu z okresem wcześniejszym – z 2% do 3% odsetek ludności żydowskiej. Na tym samym

¹⁷ J. Stuch, *Rozwój demograficzny Stargardu w latach 1815 – 1846*, op.cit., s. 136.

¹⁸ Ibidem, s. 139.

poziomie - około 2 % - pozostał procent rzymskich katolików.

Nie zmieniły się także upodobania protestantów i Żydów w wyborze miejsca zamieszkania. Ewangelicy preferowali przedmieścia, natomiast ludność żydowska centralne okręgi miejskie. Jedynie katolikom przestał odpowiadać po roku 1846 Friedrich Wilhelm – Bezirk i zaczęli liczniej zasiedlać w latach 1846 – 1870 okręgi Peter Gröning i Wall. Stargard w swoim rozwoju demograficznym wykazuje tendencję do szybszego rozwoju przedmieść niż okręgów leżących wewnątrz murów.

Dokonując oceny rozwoju przestrzennego i demograficznego XIX – wiecznego Stargardu w porównaniu z innymi miastami pomorskimi możemy z całą pewnością stwierdzić, iż Stargard zasługiwał na miano największego – po Szczecinie – miasta na Pomorzu Zachodnim.

Zusammenfassung

Demographische Entwicklung Stargard in den Jahren 1846 – 1870

Der vorliegende Text ist die Fortsetzung der Bearbeitung, die im 2. Band des Museumsjahrbuches veröffentlicht wurde und der demographischen Entwicklung der Stadt an der Ina gewidmet war.

Das Ziel dieses Beitrags ist die Darstellung der demographischen Entwicklung Stargards in den Jahren 1846 – 1870. Es wird die Dynamik der Bevölkerungsentwicklung der Stadt sowohl in der ganzheitlichen Fassung als auch unter Berücksichtigung der Teilung in Bezirke dargestellt. Außerdem wird auch die Struktur der Bevölkerung nach Geschlecht, Alter und Konfession gezeigt.

Der Artikel stützt in hohem Maße auf reichhaltige statistische Quellen, die im Archiv in Szczecin (Stettin) zugänglich sind. Dank dieser Angaben sind interessante Schlüsse zu ziehen, was ich zu machen versuchte.

